

Araştırma Makalesi

Kriz ve Yaşlıları İşe Koşmak: Avrupa Birliği'nin "Aktif Yaşlanma" Yaklaşımı Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme

Umut ULUKAN*

ORCID ID: 0000-0003-2037-2373

*(...)Ben bir müşteri, ya da hizmet kullanıcısı değilim,
Ben bir kaytarıcı, bir beleşçi, bir dilenci ya da bir hırsız değilim,
Ben bir sosyal güvenlik numarası ya da ekranda yanıp sönen bir ışık değilim,
Sadaka istemiyorum ve kabul de etmiyorum.
Ben bir insanım (...).bu sıfatla haklarımı talep ediyorum.
Benim adım Daniel Blake, bir vatandaşım, ne bir eksik ne de bir fazlası..”
“Ben Daniel Blake” (2016, Yön: Ken Loach)*

Öz

Bu çalışmada Avrupa Birliği'nin neoliberal aktif yaşlanma söylemi eleştirel perspektifle değerlendirilerek bu söylemin yaşlıları nasıl yeniden çalışmaya ittiği ve kapitalizmin yapısal dinamiklerini nasıl gizlediği analiz edilecektir. Bu amaçla öncelikle aktif yaşlanmanın bir çözüm olarak ileri sürüldüğü “yaşlılık krizi” ele alınacaktır. Ardından aktif yaşlanma söyleminin ortaya çıkışı ve gelişim süreci tarihsel ve ekonomik açıdan değerlendirilecektir. Son olarak ise neoliberal politikalar ile dönüşen sosyal politika, emeklilik sistemleri, sosyal güvenlik ve istihdam politikaları ile aktif yaşlanma söylemi arasındaki ilişki incelenecek ve 2008 krizi sonrası bu politikaların etkisi değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: aktif yaşlanma, nüfusun yaşlanması, yaşlı işçiler, Avrupa Birliği, neoliberalizm

Makale gönderim tarihi: 10.11.2019 Makale kabul tarihi: 04.12.2019

* Dr. Öğr. Üyesi, Ordu Üniversitesi Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, ulukan@gmail.com

Crisis and Put Older People to Work: A Critical Perspective on the European Union's "Active Ageing"

Abstract

This paper critically examines the European Union's "active ageing" discourse as a neoliberal strategy for the activation of older workers. The paper explores how active ageing strategies set older people to work and how it conceals the dynamics of capitalism. For this purpose, first the "ageing crisis" will be discussed. Then, the emergence of active aging discourse and its application in Europe will be evaluated. Finally, the relationship between neoliberal policies and social policy reforms – pension systems, social security and employment- and active aging discourse will be examined.

Keywords: active ageing, ageing population, older workers, European Union, neoliberalism

Giriş

Son yirmi yıllık süreçte özellikle erken kapitalistleşmiş ülkelerde doğum hızının gerilemesi ölüm oranlarındaki düşüş ve beklenen yaşam süresindeki artışa bağlı nüfusun yaşlanması olgusu üzerine tartışmalar hız kazanmıştır. Dünya Ekonomik Forumu (DEF) Küresel Risk Grubu'nun hazırlamış olduğu raporlarda (WEF, 2019: 5) nüfusun yaşlanması dünyanın karşı karşıya olduğu en önemli sorunlardan biri olarak gösterilmektedir. Bir taraftan Birleşmiş Milletler (BM), Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), Avrupa Birliği (AB), Dünya Bankası (DB), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) gibi ulusüstü kuruluşlar nüfusun yaşlanması üzerine düzenli raporlar ve araştırmalarla konunun uluslararası alanda gündemde kalmasını sağlarken diğer tarafta da bu konu özellikle sosyal bilimler ve gerontoloji alanlarında akademik ilgiye de konu olmaktadır. Demografik değişim sürecine yönelik artan bu akademik ilgi, 21. yüzyılda artık sınıf çatışmasının yerini yaşlılar ve gençler arasında olacak kuşak çatışmasının alacağı (Kohli, 2007: 267) tartışmalarına kadar da varabilmektedir. Nüfusun yaşlanması sosyal politikanın, sosyal güvenlik, emeklilik rejimleri, yaşlı bakımı, emek piyasaları, istihdam gibi birçok boyutu ile ilişkili olan bir olgudur.

Aktif yaşlanma söylemi özellikle AB'nin bu demografik değişime karşı yarattığı yeni bir söylem ve politika aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yücesan Özdemir'in (2008: 62) ifade ettiği gibi "AB sosyal politikasının, emek-sermaye ilişkilerinde yaşanan dönüşümler karşısında, dönüşümleri analiz edebilmek için kullandığı kavramlar, sosyal bilimlerdeki diğer kavramlar gibi, güç ilişkileri tarafından belirlenen bir düzlemde var olmaktadır." Aktif yaşlanma söylemi de bu güç ilişkilerinin bir sonucu olarak 1990'ların sonundan itibaren AB'nin sosyal politikasının bir parçası haline gelmiştir.

Bu çalışmada AB'nin aktif yaşlanma söylemi eleştirel perspektifle değerlendirilerek bu söylemin görmezden geldiği veya üzerini örttüğü toplumsal sorunlar ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu amaçla öncelikle aktif yaşlanmanın bir çözüm olarak ileri sürüldüğü "yaşlılık krizi" ele alınacaktır. Ardından aktif yaşlanma söyleminin ortaya çıkışı ve gelişim süreci tarihsel ve ekonomik açıdan değerlendirilecektir. Son olarak ise neoliberal politikalar ile dönüşen sosyal politika, emeklilik sistemleri, sosyal güvenlik ve istihdam politikaları ile aktif yaşlanma söylemi arasındaki ilişki incelenecek ve 2008 krizi sonrası bu politikaların etkisi değerlendirilecektir.

Nüfusun Yaşlanması ve "Yaşlılık Krizi"

Nüfusun yaşlanması, bir ülke nüfusunda 60/65 yaş¹ üzerindeki nüfusun oranındaki artış ve medyan yaştaki yükselme olarak tanımlanmaktadır. Doğurganlık ve ölüm hızındaki düşüş ve yaşam beklentisindeki artışla deneyimlenen nüfusun yaşlanması, özellikle erken kapitalistleşmiş ülkelerin bir kriz olarak gördüğü ve dünya genelinde yaşanmakta olan bir olgudur. BM'nin hazırladığı Dünya Nüfus Beklentisi 2019 raporuna göre 72,6 yıl olan dünya çapındaki ortalama insan ömrünün, 2050'de 77,1 olacağı belirtiliyor. 1950'de dünya yaş ortalaması 24 iken bugün 31'dir. 2100'de ise 42'ye yükselmesi beklenmektedir. 2050 yılında her 6 kişiden birinin 65 yaş ve üzeri olacağı tahmin edilirken 2018 itibarıyla tarihte ilk kez 65 yaş ve üzerindeki kişiler, dünyadaki 5 yaş altı çocukların sayısını geçmiş durumdadır. Mevcut durumda 143 milyon olan 80 yaş ve üzerindeki kişi sayısının ise 2050'ye kadar yaklaşık üç katına çıkarak 426 milyona yükseleceği tahmin ediliyor (UN, 2019: 2). Nüfusun yaşlanması olgusuna ait veriler yaşlanan nüfusun sosyal ve ekonomik etkileri ve kurumsal düzenlemeler gibi birçok konunun da tartışılmasını beraberinde getirmiştir (Uyanık, 2017: 73).

Çalışmamızın odak noktası olan AB'nin tüm üye ülkelerinde de yaşlı nüfusun payı yaşam beklentisindeki artış ve düşük doğurganlık hızı nedeniyle artmaktadır. Tüm Avrupa'da 1970'li yıllardan beri düşmekte olan ölüm oranlarının, bugün Avrupa nüfusunun yaşlanmasına olan katkısı doğurganlık hızındaki düşüşe göre daha fazladır. AB'de 2008 yılında 65 yaş ve üzerindeki nüfusun oranı, 15 yaşından küçük nüfusun oranını aştı; 2060 yılına kadar, 65 yaş ve üzeri nüfusun, 15 yaş altındaki nüfusun iki katına çıkması beklenmektedir. Çok yaşlı (80+) nüfusun oranının ise 2060 yılına kadar üçe katlanması öngörülmektedir (EC, 2009).

¹ Yaşlı nüfusun hangi yaş ile başladığı konusunda bir kesinlik söz konusu değildir. Dünya Sağlık Örgütü yaşlılığın başlangıcını 65 olarak belirlerken, örneğin Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) 60 yaş ve sonrasını yaşlılık olarak kabul etmektedir. Ancak çalışmamız "aktif yaşlanma" politikalarına ve bu politikalar sonucunda emek piyasalarına katılan yaşlı işçilere odaklanmaktadır. Bu alandaki literatürde yaşlı işçiler kimi zaman 50 yaş ve üzeri çoğunlukla da 55 yaş ve üzeri olarak ele alınmaktadır. AB'nin ve OECD'nin aktif yaşlanma politikalarının hedefindeki kitle ve AB politika belgelerinde geçen yaşlılar da 55 yaş ve üzeri nüfus olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla çalışmamızda yaşlı (yaşlı işçileri, yaşlı nüfus) tanımlamasından aksi belirtilmedikçe 55 yaş ve üzeri bireyler anlaşılmalıdır.

AB'de toplam nüfusun 2016'da 511 milyondan 2070'te 520 milyona çıkacağı öngörülmektedir. Ancak, çalışma çağındaki nüfusun (15-64) 2016'da 333 milyondan 2070'te 292 milyona düşmesi beklenmektedir. Bu durumun AB'de yaşlı bağımlılığı oranını 2070 yılına kadar 21.6 puan artırarak yüzde 29,6'dan yüzde 51,2'ye yükselteceği tahmin edilmektedir. Bu da AB'nin 65 yaşından büyük her kişiye karşılık gelen 3,3 çalışma çağındaki kişiden 2070'de bu oranın iki kişiye düşeceği anlamına gelmektedir. Her ne kadar bu göstergeler çalışan başına düşen emekli oranını elde etmek için olsa da, kimin ekonomik olarak aktif olduğunu belirleyemez. 15-64 yaş aralığındaki birçok insan istihdam halinde değil iken 65 yaş ve üzeri bireyler halen çalışmaktadır. Ancak yine de Avrupa nüfusunun yaşlanmasının, işgücü ve istihdamın yapısı için de önemli etkileri olacağı öngörülmektedir. Buna göre, AB'de 20 ila 64 yaş arası toplam işgücü arzının 2016 ve 2070 arasında yüzde 9,6 oranında düşmesi beklenirken, 2016'da yüzde 77,5 olan işgücüne katılım oranlarının 2070'te yüzde 80,7'ye yükseleceği öngörülmektedir. Bu artışın özellikle kadınlar ve yaşlı işçilerin (55+) işgücüne katılımıyla gerçekleşeceği varsayılmaktadır (EC, 2018).

Nüfusun yaşlanmasının "kriz" olarak görülen bir diğer boyutu ise bu nüfusun talep edeceği sosyal güvenlik maliyetlerinin yükselmesidir. Oysa AB genelinde, toplam yaşlanma maliyetinin (emekli maaşları, sağlık bakımı, uzun süreli bakım, eğitim ve işsizlik maaşları) 2016-2070 yılları arasında yalnızca 1,7 puan artarak GSYH'nin yüzde 26,7'sine yükselmesi beklenmektedir. Uzun vadeli bakım ve sağlık maliyetlerinin ise yaşa bağlı harcamalardaki artışa en fazla katkı sağlaması ve 2,1 puan artması öngörülmekte, eğitim harcamalarının 2070 yılına kadar değişmeyeceği işsizlik yardımı giderinin ise 0,2 puan azalacağı hesaplanmaktadır (EC,2018). 2007 yılından 2060 yılına yaşlanmanın kamusal maliyetlerini araştıran bir başka araştırmaya (Rechel vd., 2013) göre de yaşlanmanın bir sonucu olarak sağlık harcamalarında öngörülen artışlar sanılanın aksine hafif olacak ve AB için temel bir tehdit oluşturmayacaktır. AB'de yaşa bağlı kamu harcamalarındaki artışta emekli maaşlarının en büyük kısmı oluşturması beklenmektedir. Emekli maaşlarına yapılan kamu harcamalarının, 2007 yılına göre GSYH'nin yüzde 10,2'sinden 2060 yılına kadar yüzde 12,6'sına yükselmesi beklenmektedir. Sağlık harcamaları 6.7'den 8.2'ye uzun dönemli bakım harcamaları ise 1,2'den 2,3'e çıkmakta ve toplamda 2007 yılında GSYH'nin yüzde 18.1'i olan yaşlılık maliyetlerinin yalnızca 5 puanlık bir artış ile yüzde 23,1'e çıkması tahmin edilmektedir (Rechel vd., 2013: 1315).

Tüm bu verileri değerlendirdiğimizde "yaşlılık krizi" gerçekte kimler tarafından tanımlandığı, yaşlılık maliyetlerinin "sürdürülemez" olduğuna kimin karar verdiğine odaklanmamız gerekmektedir. Ya da daha doğru bir soru yaşlı nüfusa yönelik kamusal hizmetlerdeki harcamaların boyutu neye göre ve kimler tarafından belirlenmektedir. Bu açıdan bakıldığında yukarıdaki soruların cevabı ile "yaşlılık krizi" olarak görülenin aslında kimin/neyin krizi olduğunun cevabı ke-

sişmektedir. Aslında Ermisch (2008)'in de belirttiği gibi "krizin" temel meselesi çok basittir: nüfusun yaşlanmasıyla çözülmesi gereken en temel sorun sermaye birikimini çok fazla baskılamadan emeklilerin maliyetlerinin nasıl karşılanacağıdır. Çalışmanın temel odak noktası olan aktif yaşlanma yaklaşımı bu temel soruna sunulan "çözüm" olarak ileri sürülmektedir.

Aktif Yaşlanma Söyleminin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Aktif yaşlanma, sosyal bilimler literatüründe ve bir politika aracı olarak son yirmi yılda giderek daha görünür ve baskın hale gelen nispeten yeni bir söylemdir. Tarihsel olarak kökenlerine baktığımızda 1960'larda Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) gerontoloji alanında ortaya çıkmış ve "yaşlılığın başlangıcını reddetmeye ve orta yaşta kaybedilen ilişkileri, etkinlikleri ve rolleri yenileriyle değiştirmeye odaklanan "başarılı yaşlanma" (*successful aging*) yaklaşımına dayanmaktadır (Walker, 2002: 122). 1960'lı yıllardaki yaşlıların toplumsal bütünleşmesine, psikolojik ve fizyolojik açıdan sağlıklarına odaklanmış "başarılı yaşlanma" kavramı 1980'li yıllara gelindiğinde yerini neoliberal ajanda ile uyumlu "üretken yaşlanma" (*productive aging*) kavramına bırakmıştır. Ekonomik alana indirgenmiş bu yeni yaşlanma yaklaşımı yaşlı bireylerin üretkenliğini ücretli ya da ücretsiz çalışmaları, mal ve hizmet üretmeleri ile eş tutmaktadır (Bass ve Caro, 1993: 6).

1990'lı yılların ortalarında DB'nin (1994) "Yaşlılık Krizini Önlemek" başlıklı raporu ile birlikte nüfusun yaşlanması sorunu uluslararası tartışmaların odağı haline gelmiş ve "üretken yaşlanma" tartışmalarını yeni seyrine "aktif yaşlanma"ya taşımıştır. Aslında ulusüstü kuruluşların (OECD, AB, DB, G7) nüfusun yaşlanmasına karşı ortak yaklaşımlarının ilk işaretleri 1980'lerin sonlarına doğru yayınlanan ve yaşlanan nüfusun ekonomiye yükünü öne çıkaran OECD raporlarında görülebilir. DB'nin bu raporu da tıpkı OECD raporlarında olduğu gibi emeklilik ödemelerinin ekonomiye olan yükünü odağa koymakta ve kamusal emeklilik sistemlerinden özel emekliliğe geçişin gerekli olduğu savunulmaktadır (Walker, 2009). Yük söylemi özellikle 1990'lı yıllarda DB ve OECD tarafından sıkça tekrarlanacaktır. Bu yükün azaltılması ise yaşlıların ücretli ya da ücretsiz işlerde aktif olmalarına bağlıdır. Böylece bu kuruluşların "aktif yaşlanma"nın unsurları olarak gördükleri yaşlılıkta sağlıklı olma ve yaşam boyu öğrenme yaşlıları yeniden ücretli çalışmaya yöneltmenin ya da ücretli çalışmanın içinde kalmalarını sağlamanın araçları olarak kullanılmaktadır (Hamblin 2013: 8-9; Uyanık, 2017 : 89-90).

Aktif yaşlanma ilk kez 1996 yılındaki G7 zirvesinde yaşlılık krizi tartışmalarında doğrudan kullanılmıştır. 1 yıl sonra 1997 yılında ise Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Sağlık ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı "Aktif yaşlanma: bir paradigma değişimi", ile yaşlılığın bireylerin bağımlılık dönemi olarak algıyı değiştirmek istemiştir (Moulaert ve Biggs, 2012: 27). 1998 yılında ise bu kez OECD aktif yaşlanma üzerine ilk raporu yayınlamıştır. Bu raporda aktif yaşlanma insanların yaşlandıkça toplumsal ve ekonomik açıdan üretken bir yaşam sürdürme kapasitesi olarak ele

almaktadır (OECD, 1998: 14). Böylece DB'nin 1994 yılındaki raporunda önerilen üç ayaklı (kamusal, özel ve gönüllü emeklilik sistemleri) modelle paralel olarak OECD'de yaşlanmanın risklerini bireye yüklemektedir (Moulaert ve Biggs, 2012: 28).

DB'nin 1994, OECD'nin 1998 yılında yayınlanan raporlarının ardından aktif yaşlanma söyleminin özellikle Avrupa'da yayılmasını sağlayan bir diğer önemli gelişme ise BM'nin 1 Ekim 1998'de 1999 yılını BM Yaşlı İnsanlar Yılı olarak açıklamasıdır. Gerçekten de 1990'ların sonunda Avrupa Komisyonu aktif yaşlanma, yaş yönetimi konularındaki araştırmalara hız kazandırmış özellikle emek piyasalarını erken terk edişi tersine çevirmeye odaklanmıştır. Böylece 1999 yılıyla birlikte AB belgelerinde (EC, 1999) ilk kez aktif yaşlanma yer almaya başlamıştır (Walker 2009). Aslında aktif yaşlanma AB'nin 1990'lı yıllarda şekillendirmeye çalıştığı istihdam politikasının bir parçası olarak görülebilir. AB'nin üye ülkelerin işgücü piyasası ve sosyal politika alanlarındaki "reformlarını" koordine etmesini sağlayan en önemli aracı olan Avrupa İstihdam Stratejisinin temel vurgusu yüksek rekabet gücünü yaratacak esnek, yaşam boyu öğrenen dolayısıyla istihdam edilebilirliği yüksek ve hızla değişen koşullara adapte olabilen daha fazla istihdam yaratabilmektir (EC, 1997a; 1997b). Aktif yaşlanma da bu stratejinin daha geniş bir açılımıyla yaşlı işçilerin istihdam edilebilirliğinin güçlendirilmesi olarak ilk kez 1999 yılında Avrupa Komisyonu belgesinde yer almış ve son yirmi yıldır da gündemini artarak korumaktadır. Bu belgede daha uzun, daha aktif ve daha iyi yaşamlar için hazırlık yapmak, daha uzun süre çalışmak, daha geç emekli olmak ve emekli olduktan sonra aktif katılım fırsatlarını değerlendirmek, yaşlılıkta başkalarına muhtaç olmadan kendi ihtiyaçlarını giderebilmek ve kendi kaderini tayin etmenin en iyi yolu olarak önerilmektedir (EC, 1999: 22).

BM'nin "Yaşlılar Yılı" ilanıyla aktif yaşlanma söylemi DSÖ'nün tartışmalara katılmasıyla genişlik kazanmıştır. "Aktif Yaşlanma Fark Yaratır" (WHO,1999) sloganıyla bir araştırma programı kuran DSÖ'nün aktif yaşlanmaya yaklaşımı AB ve özellikle OECD'nin öncelikleriyle farklılaşmaktadır. Öncelikle DSÖ yaşlanmaya istihdam özelinde değil genel olarak bakmaktadır. Öte yandan DSÖ aktif yaşlanmanın öznelere 60 yaş ve üzeri insanlar olarak ele alırken OECD istihdam temelli baktığı için yaşlı bireyleri 50 yaş ve üzeri, AB ise 55 yaş ve üzeri olarak ele almaktadır Son olarak ise DSÖ aktif yaşlanmanın temel odağına yaşlı bireylerin sağlıklarını (sosyal, psikolojik, fiziksel) koymaktadır. (Moulaert ve Paris, 2013: 115). DSÖ'ye göre aktif yaşlanma insanların yaşam boyu fiziksel, sosyal ve zihinsel refah potansiyellerini anlamalarına ve yaşlı bireylerin istek, ihtiyaç ve kapasitelerine göre topluma katılmalarına yardımcı olurken, yardıma ihtiyaç duyduklarında yeterli korumayı sağlayan bir politikadır (WHO, 2002: 12). DSÖ'nün bu aktif yaşlanma yaklaşımı literatürde "bütüncül" aktif yaşlanma yaklaşımı OECD ve AB'nin yaklaşımı ise "üretkenci" olarak nitelendirilmektedir (Hamblin, 2013; Ney, 2005; Foster, 2012; Walker, 2009).

2000'li yıllarla birlikte AB'nin (ve OECD'nin) üretkeni aktif yaşlanma yaklaşımı hız kazanarak temel prensipleri yaşam boyu öğrenmeye odaklanan ve daha çok insanın daha uzun yıllar çalışması, geç emekli olması, emeklilikten sonra da aktif kalınması olarak netleşmiştir. Bu prensiplerin hayata geçebilmesi için ise sosyal güvenlik ve emeklilik sistemlerinde "reform"lar hayata geçirilmiştir. Bunlar (1) çalışma hayatını erken bırakmayı özendirici teşvikleri kaldırma ve erken emekliliği azaltma, (2) emeklilik ödemelerine yönelik reformlarla daha geç emekliliğin teşvik edilmesi, (3) emeklilerin çalışma imkanının esnek, yarı zamanlı veya geçici işlerle artırılması olarak sıralanabilir (Hamblin, 2013: 30).

Avrupa Konseyi'nin 2000 yılında Lizbon'da gerçekleştirdiği toplantıda daha fazla ve nitelikli istihdam sağlayarak AB'nin on yıllık süreçte (2000-2010) dünyanın rekabet gücü en yüksek ve dinamik bilgi ekonomisi olma hedefi oluşturulmuştur (EC, 2000). Lizbon Stratejisi olarak bilinen bu hedeflerde rekabet gücü, istihdam yaratma ve ekonomik büyüme en önemli odak noktalarıdır (Oğuz ve Ercan, 2010: 11; Ulukan, 2013: 73). Lizbon stratejisindeki daha fazla istihdam yaratma hedefi üye ülkelerin yaşlı işçiler (55+) istihdamını artırmadan gerçekleştirilemeyeceği ise açıktır. Bu doğrultuda Avrupa Komisyonu Stokholm'deki toplantısında (EC,2001: 50) üye devletlere, yaşlı işçilerin çalışma kapasitesini ve becerilerini sürdürmek, esnek çalışma düzenlemeleri sağlamak ve işverenlerin yaşlı işçilerin potansiyeli konusundaki farkındalıklarını artırmak için önlemler alarak aktif yaşlanma politikaları geliştirmeleri çağrısında bulunmuştur. Bu çağrının yanı sıra 55-64 yaş aralığındaki işgücünün istihdam oranının 2010 yılına kadar yüzde 50'ye ulaşması hedeflenmiştir. Gerçekten de AB15 için 55-64 yaş istihdam oranı 1995 yılında yüzde 36 iken 2010 yılına gelindiğinde yüzde 48'e ulaşmıştır. 2001 yılında bu amaca üç ülke halihazırda ulaşmış durumda iken 2010 yılında bu sayı yediye çıkmıştır (Eurostat, 2019). 2004 yılında Avrupa Konseyi'nin Barselona'da gerçekleştirilen toplantısında yaşlı işçiler arasında istihdam oranını artırmanın emeklilik sisteminin sürdürülebilirliğini sağlamak için kilit politikalarından biri olduğunun vurgulanmasıyla (EC, 2004), 55-64 yaş aralığındaki yaşlı işçilerin istihdama katılımının yanı sıra emekli 65 yaş üstü bireylerin de katılımı teşvik edilmektedir (EC,2006).

AB ile paralel olarak 1998 yılındaki rapordan sonra OECD de 2006 yılında yayınladığı aktif yaşlanma ve emeklilik reformlarını teşvik eden "Yaşlanma ve İstihdam Politikaları: Daha Uzun Yaşa, Daha Uzun Çalış" raporuyla aktif yaşlanma söylemini yaymaya devam etmiştir (OECD,2006). Bu rapor bir başka ifadeyle eğer daha uzun yaşıyorsak öncekinden daha uzun çalışmamız gerektiğini ileri sürmektedir (Moulaert ve Paris, 2013: 115). OECD'nin aktif yaşlanmaya ilişkin en son yayınlamış olduğu metinde 55-64 yaş grubundakileri işgücü piyasasına dahil edilme konusunda geride kalan ülkelerde bu yaş grubunu teşvik etmenin öneminden bahsedilmektedir. Metinde 55-64 yaş grubundaki katılım oranlarının zaten yüksek olduğu yerlerde 65 yaş üzerindeki işgücüne dahil etmenin

yollarının bulunması ve bunun için daha fazla çaba sarf edilmesi gerektiği ileri sürmektedir. Ancak yalnızca yaşlı işgücünü istihdama dahil etmenin yeterli olmayacağını ileri süren OECD aynı zamanda nüfusun yaşlanması bağlamında potansiyel işgücünün yüksek üretkenliğinin de sağlanması gerektiğini vurgulamaktadır. Bunun da yolu işgücünün hem sağlıklı hem de güncel vasıflara sahip istihdam edilebilirliği yüksek olmasından geçmektedir (OECD, 2019).

Özetle 1994'den bugüne özellikle AB ve OECD tarafından çalışma, emeklilik ve yaşlanma arasındaki ilişkinin istihdam edilebilirlik ve yaşam boyu öğrenmeyi vurgulayan aktif yaşlanma söylemiyle şekillendirildiği bir dönem olmuştur. Bu süreçte aktif yaşlanma yalnızca ekonomik bir gereklilik olarak değil aynı zamanda bir kazan-kazan durumu olarak sunulmaktadır (van Dyk, 2014: 94). Aktif yaşlanmanın en önemli savunucularından olan Walker'a (2002: 137) göre "bu stratejinin güzelliği, herkes için iyi" olmasıdır. Yaşlanan bireyler olarak her yaşta vatandaş, potansiyellerini ve yaşam kalitelerini en üst düzeye çıkarabilecek ve dolayısıyla bir bütün olarak toplum beşeri sermayesini en iyi şekilde kullanabileceklerdir.

Aktif Yaşlanma'nın Ekonomi Politikası ve Makbul Yaşlılar

Egemen söylemin sosyal politikasının üç temel özelliği sıralanabilir: Bunlardan ilki kamunun sosyal politika alanından çekilmesinin bir gereklilik olduğu fikrinin kabul ettirilmesi, ikincisi sosyal politika alanında yapılması gereken reformların ileri sürülmesi ve son olarak da sosyal politika alanında kullanılacak yeni kavramları üretmesidir. Egemen söylemin sosyal politika analizi, içinde yaşanan döneme ait ekonomik, politik ve ideolojik mekanizmaları gizlemekte ve yok saymaktadır. Tüm bu mekanizmaları anlamamıza olanak sağlayan kapitalizmin kendine içkin dinamikleri ve sınıfsal analiz ise göz ardı edilmektedir (Yücesan Özdemir, 2008: 267).

Son yıllarda, emeklilik ve "emeklilerle" ilişkin söylemlerin değişmesi ve bununla bağlantılı olarak aktif yaşlanma söyleminin ve politikalarının yaygınlaşması elbette Keynesyen refah devletinin gerilemesi ve neoliberalizmin yükselişi ile bağlantılıdır (Rudman, 2006: 185). Polivka ve Longino (2002), güncel yaşlanma politikalarındaki bireye sorumluluğun yüklenilmesine, tüketime ve aktif yaşam biçimine olan vurgu ile neoliberal gündem -özelleştirme yoluyla kamu harcamalarının azaltılması- arasında bağlantı kurmaktadır. Neoliberalizm yaşlıları kendi ihtiyaçlarını finansal olarak tamamıyla karşılayabilecek olanlar ile karşılayamayacak olanlar olmak üzere ikiye ayırmakta ve ikinci gruptakilere olan desteği de büyük ölçüde azaltmaktadır. Bu da şimdiki yaşlı nüfusu ve gelecek jenerasyonları piyasaya bağımlı özel emeklilik sistemlerine ve özel sağlık sigortalarına bağımlı hale getirmektedir. Bu durum birçok yaşlı için aktif yaşlanma söyleminde sıkça tekrarlanan "başkalarından bağımsız, özgür, yaratıcı ve kişisel olarak tatmin olmuş" bir yaşlılık süreci anlamına gelmemektedir (Polivka ve Longino, 2002: 291).

1960'ların sonunda kendini göstermeye başlayan ve 1970'li yıllarda hızlanan kar oranlarındaki düşme eğilimi, sermaye birikim hızının düşmesi ile kapitalizmin içine girdiği kriz süreci 1970'li yılların sonu ve 1980'li yıllarda dünya genelinde önemli dönüşümlere yol açmıştır. Neoliberal yeniden yapılanmanın dönüşümün temeli dinamiklerini belirlediği bu dönemde sosyal politika/sosyal güvenlik alanında da dramatik değişimler gerçekleşmiştir. Bir yandan bir önceki birikim modelinin refah/sosyal devleti yerini piyasacı/çalıştırmacı (*workfare*) devlete bırakmış öte yandan, rekabet koşullarının yaratılmasını sağlamak, sermayenin karlılığını arttıracak düzenlemeleri hayata geçirmek ve daha önce "hak" temelinde sunulan hizmetlerin metalaştırılması bu değişimlerin temelini oluşturmuştur (Ulutürk ve Dane, 2009: 368). Bu dönemde "devletin küçültülmesi" gerekliliği üzerine yürüyen küreselleşme tartışmalarında aslında karşı çıkılan, devlet değil, sosyal devlettir. Aslında burada küçülmesi gerektiği ileri sürülen devletin sosyal politikalarıdır (Güzelsarı, 2008: 39). Bunu belki de en iyi 1979'da iktidar olduğu yıllarda neoliberal politikaları İngiltere'de hızla hayata geçiren Margaret Thatcher'ın kendi sözleriyle anlayabiliriz:

Artık öyle bir dönemdeyiz ki insanların bazı şeyleri anlaması gerekiyor. "Bir sorunum var, bununla başa çıkmak Hükümetin işidir." Veya "Bir sorunum var, gidip bunun için devletten yardım alacağım!" "Evsizim, Hükümet beni barındırmalı!" işte tüm bu örneklerdeki gibi çoğu kişi kendi sorunlarını topluma mal ediyor. Peki, kim bu toplum? Öyle bir şey yok! Erkek ve kadın bireyler ve aileler var sadece. İnsanlar önce kendi kendilerine bakmalı. Başımızın çaresine bakmak bizim kendi görevimiz! (Women's Own, 1987).

Neoliberal politikalarla birlikte sosyal güvenlik sistemlerinde kamunun sorumluluğundan bireyin sorumluluğuna geçişle birlikte, bireylerin refahı işgücü piyasalarına katılım ve işgücü piyasalarında süreklilik ile gerçekleşebilmektedir. Aktif yurttaşlık söylemi olarak niteleyeceğimiz bu yaklaşım ile bir önceki dönemde hak temelinde olan refah edimini artık çalışmaya, işgücü piyasasına katılıma sıkı sıkıya bağlı hale gelmekte ve refah devleti de çalışma şartına bağlı olarak koruma sağlayan çalıştırıcı devlete dönüşmektedir (Gökbayrak, 2011: 170; Papadoulos, 2005: 4; Hamblin, 2013: 25). Aktif yaşlanma politikası bir yandan çalıştırıcı devlet uygulamalarının yaşlı nüfusa uyarlanmasını sağlarken öte yandan Lizbon stratejisinde belirtilen daha fazla istihdam ulaşmak için yaşlı emeğin yeniden metalaştırılmasına (Jessop, 1999, 2002; Papadoulos, 2005; Hamblin, 2013: 203) olanak sağlamaktadır.

1980 sonrası dönemde neoliberal gündem ile birlikte yaygınlaşan "aktiflik" politikaları (aktif yurttaşlık, aktif istihdam politikaları, aktif yaşlanma) kapitalizmin yapısal dinamiklerinden bağımsız düşünülemez. Özellikle "yüksek rekabet gücü"ne ulaşmanın yolu aktif, sermaye birikim sürecinin değişen koşullarına uyum sağlayabilen, esnek ve yaşam boyu eğitim ile kendi istihdam edilebilirliğini koruyan bir emek gücünün yaratılmasına bağlanmaktadır (Oğuz ve Ercan, 2010: 12-13; Papadoulos, 2005: 4). Aktif yaşlanma ile de tam da bu emek gücüne uygun yaşlı işçilerin yaratılması arzulanmaktadır: daha uzun yıllar çalışan, vasıflarını güncel tutan, entelektüel olarak aktif, spor yapan

ve sağlıklarını koruyan kısaca sermaye birikimi için yararlılıklarını koruyan yaşlılar (Mendes, 2013: 182). Yaşlı nüfustaki artışla birlikte emeklilik yaşının yükseltilmesi, erken emekliliği önleyici yasal mevzuat, emeklilik ödentilerinin kısılması, emekliliğe hak kazanma koşullarının zorlaştırılması gibi düzenlemelerin yanı sıra emeklilik sistemlerinin bireyselleştirilmesi ve özelleştirilmesi yaşlı nüfusu ücretli çalışmaya bağımlı kılmaktadır. Böylece mevcut aktif yaşlanma paradigmasında, çalışma inkar edilemez şekilde sosyal desteklerin ve sosyal korumanın yerini almaktadır. Bu bağlamda aktif yaşlanma paradigmasının temel prensipleri sosyal kesinti uygulamalarını meşrulaştıran yeni bir sosyal politikanın temel bileşenleri olarak tanımlanmaktadır (van Dyk, 2014: 95). Burada özellikle ücretli çalışma toplumsal hayata katılımın en önemli biçimi olarak teşvik edilmektedir. Sonuçta yaşlıların çalışma hakkı hızla çalışma zorunluluğuna dönüşmektedir (Mendes, 2013: 181).

Aktif yaşlanma söylemi ile ilgili bir diğer çelişki ise yaşlıların aktif olunması istendiği emek piyasalarının güvencesiz olmasıdır. Özellikle hizmetler sektörünün yaşlılara istihdam sağlayarak onların esnek emekliliklerine olanak sağlayacağı ileri sürülmektedir. Oysa hizmetler sektöründeki güvencesiz çalışma koşullarının sağlayacağı istihdam daha çok düşük vasıflı ve düşük ücretli olacağından bu koşullarda elde edilecek emeklilik ödentileri de yetersiz olacak ve güvencesiz işlerdeki bu “aktiflik” yaşlıların finansal, psikolojik ve genel refahına bir katkısı olmayacaktır (Carmel vd., 2007: 396; Hamblin: 2013: 26). Dolayısıyla yaşlılar bir taraftan kendilerini daha düşük sosyal koruma koşullarında bulurken diğer taraftan bununla mücadele edebilmek için güvencesiz ve esnek çalışma koşullarına maruz kalmaktadır (Grenier ve Phillipson, 2018: 16). AB ülkelerinde yarı zamanlı işlerde, sözleşmeli işlerde ve birden çok işte çalışan yaşlı işçilerin sayısı artmaktadır (Rudman, 2006: 183). AB 28’de yarı zamanlı çalışanlar içinde 50 yaş ve üzeri çalışanların oranı 2002’de yüzde 28’i (9.2 milyon kişi) iken 2018’de yüzde 38’e (17.2 milyon kişi) ulaşmıştır. Öte yandan birçok AB ülkesi için resmi emeklilik yaşı olan 65 yaş ve yukarı toplam çalışanların sayısı aynı yıllar arası 3.5 milyondan 6 milyona ulaşmıştır. Bu 6 milyon 65 yaş üzeri çalışanın yüzde 55’i ise yarı zamanlı işlerde çalışmaktadır (EuroStat, 2019). Bu yükseliş aktif yaşlanma politikalarıyla birlikte kendisine güvenli bir emeklilik satın alamayanlar için çalışan “aktif” emekli olmanın seçenekten çok zorunluluk halini aldığını göstermektedir. (Carmel vd., 2007: 397)

Özellikle kapitalizmin dünya ölçeğinde hissedilen 2008 krizi sonrası aktif yaşlanma politikalarının hız kazanması kendini emeklilik teşvikleri, emekli maaş hesapları ve diğer sosyal katkılardaki düzenlemelerle göstermektedir. 2008 krizi sonrası süreçte AB ülkelerinde “sürdürülebilir” emeklilik reformları hızlandırılmıştır. Üye ülkelerin yarısından fazlasında ise, temel emeklilik sistemi parametrelerini yaşam beklentisine bağlayan otomatik mekanizmalar uygulanmaya başlanmıştır (Carone vd., 2016: 5). Dolayısıyla 2008 krizi sonrası hızlanan tüm

uygulamalar, yaşlı nüfusu güvencesiz kılmakta ve güvencesizleşen yaşlı nüfusu yeniden "aktif" hale getirmeye zorlamaktadır. ABD'de 8000'den fazla işçiyle yapılan bir saha araştırmasında 60 yaşın üzerindeki yaşlı işçilerin yüzde 60'ının 2008 krizi ile birlikte emeklilikten vazgeçtiğini ortaya koymaktadır (Career Builder, 2009). AB 28 ülke için de 2008 krizi sonrası benzer bir durum söz konusudur. 65-69 yaş istihdam oranı 2008 yılında yüzde 10 iken bu rakam 2019 yılı 2. Çeyrekte yüzde 14,5'e; 65-74 yaş istihdam oranı ise yüzde 7,5'dan yüzde 10,7'ye ulaşmış durumdadır. Bir başka deyişle bu yaş aralıklarında istihdam oranı son 10 yılda yaklaşık yüzde 45 oranında artmıştır (EuroStat, 2019).

Aktif yaşlanma söylemi yaşlılık üzerine egemen bir ideoloji geliştirerek makbul yaşlılar yaratmaktadır. Aslında bu makbul yaşlılar tam da Thatcher'ın tarif ettiği kendi kendisine bakması gereken bireylerdir. Toplumun üzerine yük olmamak için daha uzun çalışma hayatında kalan, emeklilik planlamasının sorumluluğunu üstlenen, yaşlanmanın getireceği biyolojik sorunlardan hızla büyüyen biyomedikal ve kozmetik sektörde tüketim yaparak kurtulan, sağlığına dikkat eden ve istihdam edilebilirliğini yüksek tutan makbul yaşlılar kutsanırken, bu tanıma uymayanlar başarısız ya da marjinal yaşlılar olarak nitelendirilmektedir. Aktif yaşlanma normatif bir yaşlanmanın sınırlarını çizirken normal ve patolojik yaşam sürecini de belirlemektedir (Moulaert ve Paris, 2013: 120; Moody, 2001: 176). Buna göre "üretken olmayan" ve dolayısıyla "başarısız" yaşlılar kendileri üzerine yeterince çalışmamış, gayret etmemiş olanlardır (van Dyk, 2014: 96).

Aktif yaşlanma yaklaşımının görmezden geldiği bir diğer önemli olgu ise toplumsal cinsiyet eşitsizliğidir. Oysa toplumsal cinsiyete bağlı eşitsizlikler ileri yaşlara da taşınmaktadır. Birçok ülkenin kadınları ücretli çalışmaya teşvik etmesi, kadınların karşı karşıya olduğu istihdam koşullarının erkeklere göre eşitsiz olduğu ve dolayısıyla bu eşitsizliğin emekliliğe de taşınacağı gerçeğini değiştirmektedir (Meyer ve Pfau-Effinger, 2006; Bould ve Falsao-Casaca, 2016). Kadınlar ayrıca güvencesiz çalışma koşullarına erkeklere göre daha fazla maruz kalmaktadır. Atipik istihdam biçimlerinde çalışanların çoğunluğunu kadınlar oluşturmakta ve daha düşük ücretler almaktadır. Dolayısıyla emeklilik sistemlerinden yararlanan kadınların oranı da daha düşük düzeylerde kalmaktadır (Gökbayrak, 2011: 172-172; Estes, 2005).

Sonuç Yerine

Kapitalist sistem emek gücüne bağımlıdır ve sermaye ihtiyaçlarına göre hazır bir emek gücüne gereksinim duymaktadır. Yaşlanan nüfus ile birlikte çalışma çağındaki (15-64) nüfusun daralması bu emek gücünün azalması anlamına gelmektedir. Öte yandan yaşlı nüfusun artması aynı zamanda sosyal güvenlik sistemlerinden yararlananların sayısının artması anlamına da gelmektedir. Aktif yaşlanma politikaları son yirmi yıldır nüfustaki gelişmelerin getireceği bu "olumsuzluklara" karşı geliştirilmiş bir politika olarak karşımıza çıkmaktadır. Aktif yaş-

lanma bir tarafta yaşlıları yeniden istihdama katmanın yolu olurken öte yandan “kamuya yük” olacak emeklilikleri geciktirmektedir. Neoliberal ajandanın bir parçası olan aktif yaşlanma yaklaşımı, bireyselci, yaşlıların sınıfsal konumlarını, toplumsal eşitsizlikleri yok sayan ve yaşlılığın olası zorluklarını dikkate almayan bir yaklaşımdır. Yaşlılar aktif yaşlanma söyleminde ele alındığı gibi homojen bir kategori değildir. Bu nedenle refah devleti uygulamalarının ortadan kalktığı, sosyal güvencenin piyasalaştığı bu süreçte güvencesiz çalışma koşullarında güvencesiz yaşamlar sürmek zorunda olan yaşlıların geleceği ancak sınıfsal bir analiz ile değerlendirilebilecektir.

Mülkiyet haklarını savunmanın bir başka biçimi olarak çalışmaya zorlama We-eks'in (2014: 19) de vurguladığı gibi devletin temel işlevi ve neoliberal devletin de özel bir kaygısıdır. Neoliberal politikalarla birlikte sosyal devletin tasfiyesi bireyleri (ve yaşlı bireyleri) ücretli çalışmaya daha da bağımlı kılmaktadır. Aktif yaşlanma söylemi de yaşlı emeğini yeniden metalaştırarak yaşlıları yedek işgücü ordusunun yeni üyeleri haline getirmektedir. Bu durumda yaşlıları emek piyasasına dâhil etme çabası olan aktif yaşlanmaya karşı yürütülecek tartışmalara belki de “çalışma etiği”nin doğrudan reddi ve gelir hakkının gelir kazanma kapasitesinden, çalışmanın da emek piyasasından ayrılması (Bauman, 1999: 143) fikrini daha yüksek sesle dile getirerek başlamak gerekir.

Kaynakça

- Bass, S. A. ve Caro, F. G. (1993) *Achieving a Productive Aging Society*, Auburn House Pub. Co.
- Bauman, Z. (1999) Çalışma, Tüketecilik ve Yeni Yoksullar (çev. Ü. Öktem), İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Biggs S (2001) "Toward critical narrativity: Stories of aging in contemporary social policy", *Journal of Aging Studies*, 15, 4, 303–316.
- Bould, S. ve Falsao Casaca, S. (2016) "Older Women's employment: the pension crisis and the crisis of care", *Social Cohesion and Development*, 6, 2, 117-131
- Career Builder, (2009) "Six-in-Ten Workers Over the Age of Sixty Postponing Retirement Due to Economic Downturn", <https://www.careerbuilder.com/> (05.10.2019).
- Carmel E, Hamblin K ve Papadopoulos T (2007) "Governing the activation of older workers in the European Union: The construction of the 'activated retiree'", *International Journal of Sociology and Social Policy*, 27, 9–10, 387–400.
- Carone, G., Eckefeldt, P., Giamboni, L., Laine, V., ve Pamies, S. (2016) "Pension Reforms in the EU since the Early 2000's: Achievements and Challenges Ahead", *European Economy Discussion Paper*, 42.
- EC (1997a) Green Paper: Partnership for New Organization of Work, <http://ec.europa.eu> (10.10.2019).
- EC (1997b) Extraordinary European Council Meeting on Employment: Luxembourg, 20-21 Kasım 1997, Presidency Conclusions, <http://ec.europa.eu> (10.10.2019).
- EC (1999) Communication From the Commission, Towards a Europe for All Ages Promoting Prosperity and Intergenerational Solidarity, COM(1999) 221 final. http://ec.europa.eu/employment_social/social_situation/docs/com221_en.pdf (06.10.2019).
- EC (2000) Lisbon European Council 23-24 March Presidency Conclusion, <http://ec.europa.eu> (24.09.2019).
- EC (2009) *The 2009 Ageing Report: Economic and Budgetary Projections for The EU-27 Member States (2008–2060)*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
- EC (2018) *The 2018 Ageing Report: Economic and Budgetary Projections for the EU Member States (2016–2070)*.
- Ermisch, J. (2008) "Population ageing: crisis or opportunity?", ISER Working Paper Series, No. 2008-38, University of Essex, Institute for Social and Economic Research (ISER), Colchester.
- Estes, C. ve Phillipson, C. (2002) "The globalisation of capital, the welfare state and old age policy", *International Journal of Health Services*, 32, 2, 279–297.
- Estes, C. (2005) "Women, Ageing and Inequality: A Feminist Perspective", Johnson, M. (der.) *The Cambridge Handbook of Age and Ageing*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Foster, L. (2012) "Active ageing and pensions in the European Union", *Journal of Comparative Social Welfare*, 28, 3, 223–234
- Gökbayrak, Ş. (2011) "İşgücü piyasaları ve sosyal güvencilikte dönüşüm ekseninde kadınların emeklilik güvenliği", *Çalışma ve Toplum*, 2, 29, 165-190.
- Güzelsarı, S. (2008) *Küresel Kapitalizm ve Devletin Dönüşümü*. İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı.
- Grenier, A. ve Phillipson, C. (2018) "Precarious aging: Insecurity and risk in late life". Hastings Center Report, 48, 15-18.
- Hamblin, K. (2013) *Active ageing in the European Union: Policy convergence and divergence*. London: Palgrave Macmillan
- Jessop, B. (1993) "Towards a Schumpeterian workfare state? Preliminary remarks on post-Fordist political economy". *Studies in political economy*, 40, 1, 7-39.

- Jessop, B. (1999) "The Changing Governance of Welfare: Recent Trends in its Primary Functions, Scale, and Modes of Coordination", *Social Policy and Administration*, 33, 4, 348-359.
- Jessop, B. (2002) *The Future of the Capitalist State*, Cambridge: Polity Press.
- Katz, S. (2000) "Busy bodies: Activity, aging, and the management of everyday life". *Journal of Aging Studies* 14, 2, 135-152.
- Kohli, M. (2007) "The Institutionalization of the Life Course: Looking Back to Look Ahead", *Research in Human Development*, 4, 3-4, 253-271.
- Mendes, F. R. (2013) "Active ageing: A right or a duty?", *Health Sociology Review*, 22, 2, 174-185.
- Meyer, T. ve Pfau-Effinger, B. (2006) "Gender Arrangements and Pension Systems in Britain and Germany: Tracing Change Over Five Decades", *International Journal of Ageing and Later Life*, 1, 2, 67-110.
- Miller, S. (2009) "60% of older workers delay retirement" Society for Human Resource Management, <https://www.shrm.org/resourcesandtools/hr-topics/benefits/pages/moredelayretirement.aspx> (04.10.2019).
- Moody, HR. (2001) "Productive aging and the ideology of old age". Morrow-Howell N, Hinterlong, J. ve Sherraden, M.W. (der.) *Productive Aging: Concepts and Challenges*, Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 175-196.
- Moulaert, T., ve Biggs, S. (2012) "International and European policy on work and retirement: Reinventing critical perspectives on active ageing and mature subjectivity", *Journal of Human Relations*, 66, 1, 23-43.
- Moulaert, T., ve Paris, M. (2013) "Social policy on ageing: The case of active ageing as a theatrical metaphor", *International Journal of Social Science Studies*, 1, 2, 113-122.
- Ney, S. (2005) "Active aging policy in Europe: Between path dependency and path departure", *Ageing International*, 30, 4, 325-342.
- OECD (1998) *Maintaining Prosperity in an Ageing Society*, Paris: OECD.
- OECD (2000) *Reforms for an Ageing Society*, Paris: OECD.
- OECD (2006) *Ageing and Employment Policies. Live Longer, Work Longer*. Paris: OECD.
- OECD (2019) *Working Better with Age: Synthesis Older Workers*, Paris: OECD.
- Oğuz, Ş. ve Ercan, F. (2010) "Avrupa Birliği'nde Emek Üzerindeki Yeni Kontrol Biçimleri ve Türkiye'deki Sendikaların Tepkileri", Güngen, A. R., Ercan, F. Ö. Tezçek, Ö., Biçer, Ö. ve Özgün, Y. (der.) *Emek ve Siyaset*, Ankara: Dipnot Yayınları, 9-21.
- Papadopoulos, T. (2005) "The recommodification of European labour: Theoretical and empirical explorations", Bath: European Research Institute Working Paper WP-05-03.
- Polivka, L. ve Longino, C. F. (2002) "Commentary: aging politics and policy in postmodern society", *Journal of Aging and Identity*, 7, 4, 287-292.
- Rechel, B., Grundy, E., Robine, J. M., Cylus, J., Mackenbach, J. P., Knai, C., ve McKee, M. (2013) "Ageing in the European union", *The Lancet*, 381, 9874, 1312-1322.
- Rudman, D. L. (2006) "Shaping the active, autonomous and responsible modern retiree: An analysis of discursive technologies and their links with neoliberal political rationality", *Ageing & Society*, 26, 2, 181-201.
- Ulukan, U. (2014) "Esneklik ve güvence arasında bir denge mümkün mü? Avrupa ve Türkiye'den güvenceli esneklik pratikleri", Ö. Müftüoğlu ve A. Koşar (der.), *Türkiye'de Esnek Çalışma*, İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 68-87.
- Ulutürk, S., ve Dane, K. (2009) "Sosyal Güvenlik Sisteminde Dönüşüm: Burjuvazinin İrade Beyanı ve Ülke Örnekleri", *Uluslararası Sosyal Haklar Sempozyumu 22-23 Ekim 2009 Bildiriler Kitabı* Antalya,
- United Nations (2019) *World Population Prospects 2019*, <https://www.un.org/development/desa/publications/world-population-prospects-2019-highlights.html> (14.10.2019)

- Uyanık, Y. (2017) "Yaşlılık, Yaşlanan Nüfus ve Sosyal Politika", *İş ve Hayat*, 5, 67-100.
- van Dyk, S. (2014) "The appraisal of difference: Critical gerontology and the active-ageing-paradigm", *Journal of Aging Studies*, 31, 93-103.
- Walker, A. (2009) "Commentary: The Emergence and Application of Active Aging in Europe", *Journal of Aging & Social Policy*, 21, 1, 75-93.
- Walker, A. (2002) "A Strategy for Active Ageing", *International Social Security Review*, 55, 121-139.
- Weeks, K. (2014) *Çalışma Sorunu. Feminizm, Marksizm, Çalışma Karşıtı Politika ve Çalışma Sonrası Tahayyüller* (çev. T. Tosun), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- WHO (1999) WHO Launches Project to Support 'Active Ageing'. Retrieved from <http://www.who.int/in-f-pr-1999/en/pr99-wha16.html> (13.10.2019).
- WHO (2002) Active Ageing. A Policy Framework World Health Organization to the Second United Nations World Assembly on Ageing, Madrid: WHO.
- Women's Own (1987) Margaret Thatcher ile 23 Eylül 1987'de yapılan röportaj. <https://www.margaretthatc-her.org/document/106689> (18.10.2019).
- World Bank (1994) Averting the Old Age Crisis: Policies to Protect the Old and Promote Growth, Washington, DC: World Bank.
- World Economic Forum (2019) *Global Risk Report 2019*, http://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risks_Report_2019.pdf (16.10.2019).
- Yücesan-Özdemir, G. (2008) "AB Sosyal Politikasının Kavramlarını Yeniden Düşünmek: Güvenceli Esneklik, Sosyal Diyalog ve Sosyal Dışlanma Üzerine Notlar", *Memleket Siyaset Yönetim*, 3, 7, 61-85.

